

**С.І. Ніколаєнко,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”**

ОСОБЛИВОСТІ ДОНАУКОВИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ДУШУ СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ УАБС

Аналізуються особливості доннаукових уявлень студентів молодших курсів про душу людини на початку вивчення курсу “Основи психології та педагогіки”. Узагальнення отриманих відповідей на запитання спеціальної анкети дозволило зробити висновок про недостатність і невпорядкованість наявних знань студентів щодо цієї психічної ідеальної реальності для успіху у спілкуванні і професійній діяльності.

Існує декілька джерел психологічних знань, які необхідні людині в житті для організації своєї діяльності та для самовдосконалення. Це народна психологія, буденні (життєві) психологічні знання, релігійне навчання деяким уявленням, що стосуються сутності “душі” та окремих психічних процесів, науково-популярні публікації з проблем психології, педагогіки, міжособистісної комунікації, самовиховання, а також публікації з “парапсихології”, містики тощо. Лише у самому кінці цього переліку стоїть вивчення азів наукової психології у середніх або у вищих навчальних закладах.

Знання, які виникають поза цілеспрямованим ознайомленням з дослідженнями психологічної науки, є за своєю сутністю та змістом буденними, *донауковими*. Донаукові знання людина зазвичай не здатна висловити у зв'язній, логічно послідовній, обґрунтованій формі, не володіє провідними поняттями, з яких складається система знань, не користується спеціальними термінами. Це знання існує не як система теоретичних понять, асоційованих з особистим життєвим досвідом, а як сума уявлень, повнота яких корелює із рівнем вікового та культурного розвитку особи.

Ті знання, які виникають в процесі вивчення проблем, концепцій, понять теоретичної та прикладної психології, є *науковими* за своїм змістом, обґрунтованістю, рівнем практично-експериментальної опрацьованості тощо [2-4]. Наявність такого рівню знань відображується в рівні мислення, характері висловлювання своєї думки з психологічних проблем, оволодіння спеціальними поняттями та термінами, вмінні експлікувати їх у сфері особистої чи соціальної життєдіяльності.

Відтак, у своєму дослідженні знання студентів про душу до початку вивчення навчального курсу з психології у вищому навчальному закладі ми називаємо *донауковими психологічними уявленнями*.

У вищому навчальному закладі (ВНЗ), у тому числі й УАБС, студенти молодших курсів, маючи певні доннаукові уявлення про душу, починають вивчати *психологію як навчальну дисципліну*. Специфічний концептуальний та термінологічний апарат, якій слугує для характеристики психологічних явищ і пояснення закономірностей психіки призначений покращити, поглибити, збагатити буденні уявлення.

Якими ж є доннаукові психологічні знання студентів? Для досягнення ефекту від навчання в умовах вивчення курсу “Основи психології і педагогіки” важливо, на нашу думку, щоб до його початку проводились дослідження доннаукових уявлень як одної із форм знань студентів. Це сприятиме постановці цікавих проблем, правильному розумінню викладачем

власних конкретних навчальних завдань, водночас буде спрямовувати, стимулювати студентів на самовдосконалення.

Треба, щоб була відпрацьована певна процедура такого дослідження.

У нашій роботі пропонується *один із варіантів* вирішення вказаної проблеми через анкетування. Узагальнення відповідей на запитання анкети дозволило отримати інформацію про характер донauкових уявлень про душу і психіку у студентів.

Предметом нашого дослідження став зміст донauкових уявлень про душу у студентів молодших курсів Української академії банківської справи.

Виборку дослідження складено із студентів другого курсу за спеціальностями “Облік і аудит” та “Міжнародна економіка” УАБС. Всього до неї увійшло 105 осіб, з них 97 дівчат.

Мета даного дослідження полягала у сприянні якісної організації вивчення курсу “Основи психології і педагогіки”.

В основу дослідження даних уявлень були покладені певні припущення:

1. Відповіді на запитання опитувального листа у студентів імовірно носитимуть різний характер: суто буденні (переважно практичні), анімістичні (фантазійні, “дитячі”, художньо-образні), морально-етичні, релігійні, навіть наукоподібні чи наукові, Це вказуватиме на те, що вони дійсно детермінуються відповідними джерелами.

2. У респондентів будуть присутні відповіді, які мають поверховий, фрагментарний, неупорядкований, примітивний, приблизний, розпливчатий, часто необґрунтований характер.

3. Буде мати місце високий рівень утруднень при спробах надати відповідь, у тому числі значний відсоток відмов від намагань надати відповідь на малознайомі питання.

У пілотажному обстеженні з використанням тесту “Який ви психолог?” [1] вивчались можливості студентів висловити свої уявлення *про душу людини*. Виявилось, що 75,5 % студентів (76 осіб) мають середній рівень умінь щодо висловлювання своїх психологічних уявлень.

Саме цим студентам, які мали по підсумкам пілотажного обстеження середній, вище середнього або високий результат, ми запропонували нову анкету з метою щоб з’ясувати зміст їх уявлень про психологічні проблеми до початку вивчення курсу психології. Крім того, на наступних практичних заняттях в процесі вивчення курсу “Основи психології і педагогіки” проводились дослідження рівня самоуправління, адаптації й адекватності самооцінки. Відповіді тих, хто мав високі показники розвитку донauчних психологічних уявлень, завжди аналізувались окремо.

Уявлення про психіку, її розуміння деяких психологічних студентами молодших курсів ВН, вивчалось за допомогою анкети, у якій пропонувались такі запитання:

1. *Як ви розумієте призначення?*

2. *Що є душа як явище?*

3. *Як виглядає душа?*

4. Чи обмежується душа тілом?
5. Де локалізована душа: у тілі людини чи за його межами?
6. У якому віці людина починає усвідомлювати власну душу?
7. Чи може існувати душа без тіла?
8. Чи може душа змінюватись протягом життя людини?

Виявилось, що варіантів відповідей, які характеризують донаукові уявлення про душу у студентів УАБС, у минулому успішних школярів, може бути досить багато. Вони по-своєму цікаві й різноманітні. Узагальнення і упорядкування цих відповідей дало можливість отримати досить змістовну інформацію щодо предмета нашого вивчення.

На запитання 1 (“Як ви розумієте призначення душі?”) наші респонденти давали такі відповіді:

1. Значення душі для людини пояснюється наявністю моральних аспектів у співіснуванні людей. Зокрема, респонденти юнацького віку вбачають призначення душі в моральній регуляції поведінки і свого життя в цілому (наприклад, “душа потрібна, щоб замислюватись над своїми вчинками”, “душа спрямовує на взаємну підтримку і на шлях істинний”, “душа існує для того, щоб людина не була схожа на тварину і гідна була називатися найдосконалішою істотою”).
2. За твердженням багатьох респондентів, душа потрібна для того, щоб існувало тіло (“душа помре і тіло не буде жити, тому що не зможе рухатись”).
3. Ті, хто мають високий рівень саморегуляції, адаптації й адекватну самооцінку, вказують на необхідність психіки і свідомості для адаптації у світі через те, що саме психіка забезпечує потрібною інформацією для цього.

На запитання 2 (“Що таке душа як явище?”) наші респонденти давали відповіді різного змісту.

1. Одні вважають, що душу потрібно розглядати як деяку життєву силу, як джерело руху, що породжує енергію тіла.
2. Поширеними є відповіді про те, що душа є функція мозку, існує на основі електромагнітних коливань, пов'язаних із функціонуванням нервових клітин, які генерують електричні імпульси і виступають носіями інформації. Це дає можливість душі, на думку студентів, виконувати сигнальну функцію і орієнтуватися в середовищі.
3. Респонденти відзначають також той факт, що душа є властивістю мозку, який генерує нервові імпульси збудження. Нервові клітини кори головного мозку виступають як мікроелектростанції, і тому функціонування мозку пов'язане із нейрофізіологічними процесами, із біоенергетичною активністю. Мозок розглядається як біоелектричний пристрій, приймач і генератор, який кодує і декодує інформацію.
4. Є відповіді, в яких відображується присутність душі в тілі людини як частини трансцендентного духовного світу.

5. Інші акцентують увагу на тому, що душа людини, як мікрокосм, несе в собі всю інформацію, яка існує у космічному просторі.

6. Є також релігійні уявлення, в яких зазначається, що людська душа є такою ж частиною людини, як тіло і дух. Вона може бути більше або менше одухотвореною. На цій основі більше або менше залежати від тіла.

7. Трапляються і погляди, в яких наявна така думка, що частиною душі є духовне, і тому вона є не тільки природним, біологічно зумовленим утворенням, а й результатом духовного впливу Бога, або впливу суспільно-історичного досвіду, культури взагалі, або досвіду окремих людей.

8. Зустрічаються, навіть, відповіді про те, що душа матеріальна, а не ідеальна, і є складовою тіла. При цьому в організмі людини вона має вагу, як і будь-який орган.

9. Ті, хто показали високі результати щодо самоуправління і самооцінки, мають практично близькі до наукових уявлення про психіку. Вони у своїх відповідях вказують на можливість розгляду психіки як функції матеріального живого органу, яка має ідеальний зміст, тому що представляє собою по суті інформацію, що кодується в біоелектричних коливаннях імпульсів мозку. Таке розуміння, яке є близьким до наукового, стає можливим за рахунок певної обдарованості, загальної ерудованості, обізнаності деяких респондентів щодо природознавчих й інших наук.

На запитання 3 (“Як виглядає душа?”) наші респонденти давали цікаві й часом несподівані відповіді.

1. Душа, на думку багатьох респондентів, виглядає як щось таке, що, існуючи в дану окрему мить, залишається непізнаним, тому є непомітним. Це явище унікальне за своїм виглядом, тому що по суті є картиною світу, але, на відміну від твору образотворчого мистецтва, ця картина є прихованою від зовнішніх глядачів у внутрішньому світі окремої людини, у глибинах її психіки, завдяки чому вона стає недосяжною навіть для самої людини. Вона, тобто душа, як картина світу, виглядає у нашому внутрішньому світі як повторення матеріального світу, його відображення, про який людина може повідомляти іншим через слово або твори мистецтва, зокрема через твори художників образотворчого мистецтва.

2. Частина респондентів ототожнюють душу з психічними процесами: відчуттям, сприйняттям, пам'яттю, мисленням, уявою або одночасно з ними усіма. Особливо цікаві відповіді у групи респондентів з високими показниками самооцінки і здатності до самоуправління. Вони вважають, що душа – це особлива прозора реальність, що, як цукор, розчинений у воді, розчинюється у повітрі. Тому вона відчувається, але не сприймається.

На запитання 4 (“Чи обмежується душа тілом?”) деякі студенти відповідали таким чином:

1. Характеризували душу з погляду її пізнавальної функції і вказували, що поза тілом душа втрачає свій сенс. Також звертали увагу на те, що душа мислить, і тому вона знаходиться в голові, а не за її межами.

2. Зустрічаються і такі версії, начебто душа не має перепон і далеко поширюється за межами тіла, оскільки має променеву природу. Вони пояснюють це так: якщо уявити сонце як тіло людини, то промені – це біологічні електромагнітні коливання, які

відходять від тіла людини в безмежний простір із затухаючою інтенсивністю, яка визначає якість аури, або біополя людини. Ці хвильові явища є носіями інформації, а тому забезпечують поширення душі у просторі за межами тіла. Вони, ці хвилі, можуть сприйматися мозком інших людей, якщо він має здатність до цього і має чутливість до відповідної інформації. У парапсихології подібні інтерпретації душі використовують для пояснення паранормальних явищ типу телепатії, або яснобачення.

На запитання 5 (“Де локалізована душа як явище: у тілі чи за його межами?”) наші респонденти відповіли:

1. Місцем знаходження душі є або матеріальний, або потойбічний ідеальний світ, який розглядається або як частина матеріального світу, точніше його відображення.
2. Місцем перебування душі є світ, з яким можна зустрітися тільки після смерті, тобто паралельний матеріальному, трансцендентний, тобто той, що знаходиться за межами даної реальності.
3. Також виявилось, що і сьогодні можливими є міркування, що душа людини може знаходитись у тому місці й часі, про який вона згадує або який уявляє собі.
4. Якщо почати звужувати, уточнювати місце перебування душі в матеріальному світі, то можна вказати, що місцем перебування душі є тіло людини, а в тілі людини вона знаходиться або у серці, або у головному мозку, або і там, і там одночасно.
5. На правильності положення про локалізацію душі в мозку людини наполягають і представники групи з високими показниками за вказаним вище вмінням розуміти людину.

Відповіді на запитання 6 (“Коли люди взагалі починають усвідомлювати присутність власної душі?”) збігаються у більшості респондентів.

1. Частими є відповіді про те, що людина пам’ятає себе з дитинства. Саме з того моменту, який людина пам’ятає із свого дитинства, виникає здатність усвідомлювати душу.
2. Сфера внутрішнього психічного життя, внутрішнього світу відкривається людині значно пізніше, тобто тоді, коли власне сам внутрішній світ в основному формується. Це відбувається у підлітковому віці.
3. В юнацькому віці остаточно формується внутрішній світ, і людина не тільки знає про внутрішні джерела власного життя, а й може спостерігати свій внутрішній світ, усвідомлювати його й оцінювати. Так виникає власна самосвідомість особистості, завдяки якій усвідомлюється присутність у свідомості, крім духу людського, власної душі.

На запитання 7 (“Чи існує душа без тіла?”) студенти давали відповіді різного змісту.

1. Одні вважають, що правильною буде відповідь позитивна, тобто що душа дійсно може існувати без тіла, саме так, як існує інформація без приймача або коли він не працює, тобто коли тіло втрачає життя.
2. У своїх відповідях студенти зауважують, що для того, щоб приймач, тобто мозок, став носієм і передавачем, транслятором інформації, вона повинна мати особливу форму і якість. Інформація стане доступною для органів сприйняття, і тоді таку інформацію, яка буде відображена, можна буде вважати душею, або психікою.

3. Інші студенти вважають, що мозок не тільки сприймає, а й генерує нову інформацію. Ця інформація поширюється у просторі і її може “зловити” навіть мобільний телефон, щоб зробити доступною для людини. Тобто якщо уявити, що взагалі немає людей, то і такої форми інформації, як психічні образи, не буде. Отже, психіки немає, якщо немає тіла як генератора інформації, або психіки. Доки існують люди, їхнє тіло, така форма, як свідомість, зберігається незважаючи на те, що окремі тіла перестають існувати.

4. Траплялись у нашій вибірці і такі респонденти, які у своїх відповідях на запитання анкети повністю відкидали можливість збереження душі після смерті тіла без будь-якого пояснення, вважаючи, що це і так зрозуміло будь-якій освіченій людині, але вказуючи на очевидність взаємозв'язку тіла і душі.

На запитання 8 (“Чи може душа змінюватись протягом життя?”) повідомляється:

1. Душа незмінна, постійна. Тіло може руйнуватись, а душа – це те, що знаходиться всередині нас, є внутрішнім ядром нашої сутності, і тому не міняється як незмінною залишається наша сутність. Звідси відчуття, що тіло має здатність старіти, а душа залишається молодю поза часом.

2. Душа змінюється, розвивається, удосконалюється або погіршується. Більшість студентів відзначає, що душа мінлива протягом життя, але вона не старіє, як тіло, і в цьому полягає трагедія людського життя, бо душа, яка не старіє, вимушена спостерігати, яким у старості стає тіло і через душу людина розуміє кінечність буття тіла.

3. Душа людини соціально зумовлена, тому вона постійно змінюється в водночас із змінюванням суспільство і конкретно-історичні умови.

Отже, при з'ясуванні питань анкети студенти часто користуються різними типами пояснення: анімістичними, науковими, морально-етичними, релігійними. Це вказує на те, що донаукові уявлення про душу дійсно детермінуються відповідними джерелами.

У цілому погляди і уявлення студентів молодших курсів про душу мають досить різноманітний, складний, науковоподібний характер.

Не зважаючи на це, такі погляди зберігають особливості, властиві *донауковому знанню*. Вони носять поверховий, фрагментарний, неупорядкований, примітивний, приблизний, розпливчатий, часто необгрунтований характер. Такі характеристики пояснюються відсутністю системного підходу у пізнанні душі в межах тих можливостей, які має молодь до вступу у вуз.

Отже, завдання вивчення психології як науки полягає у тому, щоб доповнити, вдосконалити, виправити, систематизувати донаукові знання про психіку, що зберігаються у студентів, і за рахунок цього підвищити рівень самоуправління і рівень адекватності самооцінки. Це сприятиме адаптації молодих майбутніх спеціалістів у мінливих умовах життя і професійної діяльності в сучасному нестабільному суспільстві.

Література

1. Аверченко Л.К. Управление общением: Учебное пособие. – Москва-Новосибирск, 1999.
2. Гипенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию. – М., 1996.

3. Психологія / За ред. Ю.Л. Трофімова. – К., 1999.
4. Цибульська Т.Ф. Загальна та прикладна психологія. – М., 2000.
5. Щербина-Яковлева О.Ю. Інтелектуальні, моральні та естетичні атрибути Бога у сучасній картині світу // Сучасна картина світу: інтеграція наукового та поза наукового знання. – Суми: ВВП “Мрія-1” ЛДТ, УАБС, 2002. – С. 10-17.

Summary

S. Nikolaenko. Features of pre-scientific pictures of the soul of students of junior courses of Ukrainian Academy of banking.

Students who don't study psychology have some elemental notions about soul. Systematical research of these notions can be use in psychology teaching in the university.

Рукопис надіслано до редакції 17.12.2007.

Ніколаєнко, С.І. Особливості донаукових уявлень про душу студентів молодших курсів УАБС [Текст] / С.І. Ніколаєнко // Сучасна картина світу: природа, суспільство, людина: збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2008. – С. 242-249.